

Предраг СИМИЋ*

ИЗВЕШТАЈИ КАРНЕГИЈЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ ЗА
МЕЂУНАРОДНИ МИР О БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА
ИЗ 1914. И 1996. ГОДИНЕ

ABSTRACT: The paper examines how Western interests and perceptions of the Balkans affected the policy of great western powers towards the region at the beginning and at the end of the twentieth century. First Carnegie Endowment report on the Balkans was prepared on the American initiative by the international commission led by French senator D'Esturnel de Constant that investigated the causes and the conduct of the Balkan Wars. Published in 1914, shortly before the beginning of the World War One, it condemned the atrocities committed by the belligerents and advocated closer transatlantic cooperation in formulating Western policy towards the Balkans. Reprint of the 1914. report was published in 1993 with the introduction written by George F. Kennan during the Civil War in Yugoslavia and led to the second Carnegie Endowment report entitled „Unfinished Peace“, prepared by the international commission led by former Belgium prime minister, Leo Tindemans. Elaborating on the 1914 thesis that only transatlantic cooperation can pacify the post-Cold War Balkans and control the Balkans nationalisms that were, in Kennan's opinion, threatening peace and stability in Europe. Even though he considered the Balkans an European problem Kennan conclude that this situation is one to which US cannot be indifferent advocating the use of force to stop the war and long-lasting involvement of the West in reconstruction of the region.

KEY WORDS: Balkans, balkanization, Balkans wars, Europe, USA, Carnegie Endowment for International Peace, Yugoslav crisis

Реч „Балкан“ као ознаку за полуострво на југоистоку Европе увео је 1808. године немачки географ Јохан Аугуст Цојне, али је овај назив

* Аутор је редовни професор на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

шире прихваћен тек у другој половини XIX века. Урушавање Османског царства, појава нових националних држава и надметање великих сила на овом простору учинили су Балкан политички видљивим, али су му донели и репутацију „европског бурета барута“ коју је задржао до данас. Карактеристичан пример ове врсте био је извештај Карнегијеве задужбине за међународни мир о узроцима и начину вођења балканског рата из 1913, објављен 1914. године, који је носио и поруку да цивилизовани свет мора зауставити насиље на Балкану. Крајем Првог светског рата у употребу је ушла и реч „балканизација“, најчешће као синоним за фрагментацију и дуготрајне спорове држава у појединим деловима света, блиска старом немачком појму *kleinstaaterei* или енглеском изразу новијег датума *libanization*.¹ Првобитно негативно значење донекле су релативизовали успешни примери сарадње балканских земаља у XX веку 1912, 1934, 1953. и 1988-1990. године, али се у читавом овом раздобљу на западу Балкан сматрао европском периферијом која је из времена османске колонијализације задржала неке оријенталне, тј. неевропске карактеристике.

Криза и распад бивше Југославије крајем XX века „ребалканизовали“ су југоисток Европе и обновили представе о Балкану и балканизацији. Грађански рат у Југославији избио је у време када су пад Берлинског зида, револуције у источној Европи и нестанак Источног блока протумачени као знак да је Европа коначно „цела и слободна“ (*whole and free*) и да се приближио крај историје европских ратова који ће свету донети миленијум мира и демократије.² Према мишљењима западних посматрача, балканска криза је вратила ратове у Европу³ и претила да уместо европеизације Балкана „балканизује“ Европу. То је био повод таласу студија о Балкану на Западу, међу којима су једне, тумачећи историју у светлу драматичних збивања у бившој Југославији, нудиле или оправдавале политичке и војне опције за решавање балканске кризе, док су друге настојале да осветле историју Балкана и објасне феномен балканизације. Међу првима се по свом утицају на политику САД и ЕУ издвајају радови Самуела Хантингтона, Роберта Каплана и Ноела Малколма⁴, док се међу другима по значају издвајају студије Марије Тодорове, Весне Голдсворти, Марка Мазовера и др.⁵ Други из-

¹ Поједини балканолози, међутим, овом појму дају позитивно значење процеса европеизације Балкана у XIX и XX веку (Марија Тодорова, на пример).

² Francis Fukuyama, *The End of a History and a Last Man*, The Free Press, New York 1992.

³ Hans Stark, *Les Balkans: retour des guerres en Europe*, IFRI, Paris 1993.

⁴ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations?, Foreign Affairs*, summer 1993; Robert Kaplan, *Balkan Ghosts: A Journey Through History*, Vintage Press, New York 1993. i; Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History*, New York University Press, New York 1998.

⁵ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York 1997; Vesna

вештај Карнегијеве задужбине за међународни мир о балканским ратовима који је објављен 1996. године покушао је да успостави везу између ратова вођених на почетку и на крају века и издваја се по великом утицају који је имао на политику Сједињених Држава према овом региону.⁶

Иако различити по циљевима и садржини, ови аутори углавном се слажу да је Балкан крајем XX сличан Балкану с краја XIX века, да је био и остао „буре барута“ које је и тада и данас претило и прети Европи, као и да је западна перцепција Балкана крајем XX века слична оној на почетку века. Прва група аутора види Балкан као европску периферију на којој живе мали и заостали народи који својим бескрајним сукобима угрожавају остатак континента. Стога је задатак великих сила да, ако је потребно и силом, наметну правила цивилизованог понашања на Балкану. У супротном, ризикују да се балкански сукоби прелију на читав континент, као што се догодило у Првом светском рату.⁷ У овом правцу најдаље су отишли Роберт Каплан у књизи *Балкански духови* (1993), Џорџ Кенан у предговору књизи *Други балкански ратови* (1993) и аутори књиге *Недовршени мир* (1996). Сукоби Срба и Албанаца на Косову били су повод историјског ревизионизма британског аутора Ноела Малколма у књизи *Кратка историја Косова*.⁸ Ове књиге су имале утицаја на стратешка размишљања у САД и Европи и утицала су на одлуке о интервенцијама НАТО-а у бившој Југославији 1995. и 1999. године. Друга група аутора често у интересима и споровима великих сила у овом рубном подручју Европе види узрок балканских сукоба.

Стереотипи о Балкану на Западу који су формиран крајем XIX и почетком XX века у основи су остали непромењени и на почетку XXI

Goldsworthy, *Inventing Ruritania: Imperialism of the Imagination*, Yale University Press 1998. and Mark Mazover, *The Balkans: A Short History*, The Modern Library, New York 2002.

⁶ Карнегијева задужбина за међународни мир је објавила је најпре репринт издање извештаја Карнегијеве задужбине о балканским ратовима из 1914. с предговором Џорџа Кенана под насловом *Други балкански ратови*, а потом је формирала и комисију за Балкан под вођством бившег премијера Белгије Лео Тиндеманса чији извештај је објављен 1996. године под насловом *Недовршени мир*. Тадашњи председник ове задужбине, Мортон Абрамовиз, био је оснивач и тзв. Међународне кризне групе, међународног тинк-тенка који је имао великог утицаја на политику САД и ЕУ према Босни и Косову. Књига Марије Тодорове *Имагинарни Балкан* написана је као одговор на извештаје Карнегијеве задужбине.

⁷ Charles Gati, *From Sarajevo to Sarajevo*, *Foreign Affairs*, fall 1992.

⁸ Британски новинар Тима Џуда је у тексту објављеном у *The New York Review of Books*, упоредио Малкомову књигу с покушајем да се докаже да је брод *Мејфлајвер* (који је донео прве европске избеглице у Америку) пловио у супротном правцу, од Америке до Британије или да острво Елис (где су прихватани имигранти из Европе) нема много везе с имиграцијом у САД. Наведено према: Eric Alterman, *Untangling Balkan Knots of Myth and Aftermyth*, *The New York Times*, July 31, 1999.

века. За многе западњаке Балкан је и даље мистериозно подручје на југоисточној граници Европе. Оно је наследник византијске цивилизације („која је супротна наслеђу западне цивилизације“), једини део континента који је дуго био колонија једне оријенталне силе од које је примио особине неспојиве са савременим европским друштвима (оријентални деспотизам, насиље, корупција и сл.) и коме, због тога, „није место у Европи“.⁹ Марија Тодорова је у књизи *Имагинарни Балкан* пришла овим стереотипима полазећи од радова Едварда Саида о миту оријентализма у западној култури који у „Оријенту“ види антитезу европској цивилизацији.¹⁰ Тако се, на пример, и одбијање пријема Турске у Европску унију тумачи неспојивошћу исламског наслеђа са хришћанским темељима ЕУ. Има, међутим, и оних који разлоге одбијања Турске, привредне силе у успону и с растућим становништвом, виде у страху да би ова земља могла брзо постати једна од водећих чланица ЕУ премештајући њено тежиште на исток.¹¹ Финансијска криза, која је у САД почела у јесен 2008. и захватила Европу 2009. године, најтеже је погодила њене јужне чланице – Грчку, Шпанију и Португалију – и мимоишла Турску због чега данас има и мишљења да развојни модел ЕУ није примерен евромедитеранском простору.

Балкан: Европа и њен антипод

Реч Балкан¹² је ушла у ширу употребу у Европи тек у првој половини XIX века када се први пут јавила потреба за посебном дефиницијом овог простора: „Такав избор је начињен делимично због чињенице да је овај планински ланац у првој половини XIX века постао познат као позорница руско-турског рата и, до 1877. године, ова природна препрека је чинила другу и последњу линију одбране Истанбула“.¹³ Пре

⁹ Бивши белгијски министар Вили Клас је 1992. године приметио: „Земље Југоисточне Европе припадају у културном погледу Византијској империји која се распала, немају демократску традицију нити традицију поштовања мањина и зато би било исправно да се проширивање (Европске) Заједнице ограничи на „културни круг“ земаља Запада. Требало би да се проширивање Заједнице ограничи на протестантски и католички културни круг европских земаља“. Наведено према грчком листу *Катимерини*, 16. октобар 1993, стр. 9.

¹⁰ Edward W. Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York 1979.

¹¹ На питање због чега је ЕУ против пријема Турске, бивши генерални секретар Уједињених нација, Курт Валдхајм, аутору овог текста својевремено је одговорио да „Унија не жели да има на својим границама Ирак и Сирију“.

¹² У балканистици постоји и другачије тумачење које реч Балкан везује за персијски назив Бала-Кхана (висока, поносна планина) према два планинска ланца на истоку Каспијског мора насељеног Туркменима. Видети о томе Марија Тодорова, оп. цит., п. 27.

¹³ „Тако је британски хирург у османској армији средином деветнаестог века протумачио

тога, подручје данашњег Балкана било је подељено између Хабзбуршког и Османског царства и у то време овај део Европе најчешће је означаван као део ширег простора „Оријента“, „европски део Турске“ или „Турска у Европи“, а, по потреби, користио се и антички назив Хемус. У Османском царству, европски поседи су углавном означавани као Румелија, римски или хришћански део царства.¹⁴

Источна криза, освајања Хабзбурга и Русије у XVIII веку и националне револуције на Балкану у XIX веку, учиниле су Балкан политички видљивим у Европи, док су епоха просветитељства и успон Европе учинили да везивање овог дела континента за једну оријенталну империју у опадању постане политички некоретно. За европске путописце у XVIII и XIX веку, његове земље и његови народи „углавном су послужили као огледало у коме су видели себе да би приметили, пре свега, како су напредни и цивилизовани. У том погледу, могли би тврдити и да не би било Европе без Балкана“.¹⁵ Реч Балкан се у Западној Европи први пут помиње 1490. Године, у једном меморандуму који је папи Иноћентију VIII упутио италијански хуманиста и дипломата Филипо Калимах, а у енглески језик га је увео Фредерик Калверт.¹⁶ Овај назив се повремено јавља и у записима Џона Морита¹⁷ и других европских путописаца по европском делу Османског царства у XVI и XVIII веку.

У званичну употребу у Европи назив Балканско полуострво (*Balkan Halbinsel*) је увео немачки географ Јохан Август Цојне 1808. године у књизи *Gea: Versuch Einer Wissenschaftlichen Erdbeschreibung* где је записао: „На северу је ово Балканско полуострво одвојено од остатка Европе дугим планинским ланцем, или бившим Албанусом, Скардом, Хемусом, који се на северозападу спаја с Алпима на малом Истарском полуострву а на истоку тоне у Црно море у два огранка“.¹⁸ Разлог који

да Балкан значи „планине одбране“ Božidar Jezernik, *Europe and its Other*, <http://revista-redes.rediris.es/Periferia/catala/numero6/Jezernik.pdf>, September 1, 2012.

¹⁴ Познати турски историчар Халил Иналчик сматра да се у Османском царству реч Балкан првобитно користила да би означили планинске крајеве Румелије (Емине-Балкан, Коджа-Балкан, Куцук-Балкан, Унгурус-Балкан и сл.). Видети о томе: Halil İnalçik, *Balkan, The Eycyclopaedia of Islam*, Brill, Leiden 1960, str. 998-1000.

¹⁵ Божидар Језерник, оп. цит.

¹⁶ Frederick Calvert, Lord of Baltimore, *A Tour to the East, In the Years 1763 and 1764. With remarks on the City of Constantinople and the Turks*. W. Richardson and S. Clark, London 1767.

¹⁷ Џон Морит, на пример, приметио је у свом дневнику крајем XVIII века: „Спавали смо у подножју планине (превој Шипка) коју смо прешли сутрадан и која раздваја Бугарску од Румуније (античке Тракије). Иако је данас означена као Бал.Кан, није мање персонализована од античког Хемуса. John B. S. Morritt, John, *The Letters of John B. S. Morritt of Rokeby Descriptive of Journeys in Europe and Asia Minor in the Years 1794-1796*, John Murray, London 1914, p. 65.

¹⁸ Johan August Zeune, *Gea: Versuch Einer Wissenschaftlichen Erdbeschreibung*, наведено

је, вероватно, навео Цојнеа да на овај начин дефинише Балканско полуострво било је веровање које је од ренесансе постојало у Европи, да се од Пиринеја на Западу до Балкана на истоку простире планински ланац *catena mundi*, ланац света, и да је планина Балкан (Стара планина на бугарском и српском) његов источни део и северна граница полуострва. Две деценије касније, 1830. године, француски географ Ами Буе, дао је тачан опис ове планине, док је средином XIX века немачки аутор Теобалд Фишер предложио назив *Süidosteuroopa* (Југоисточна Европа) али је и овај назив током Другог светског рата добио негативну политичку конотацију. То објашњава што географске границе овог простора ни данас нису јасно одређене и, зависно од извора, обухватају читав простор југоисточне Европе или само подручје од Дунава до Егејског мора из кога се, понекад, изоставља и Грчка.

Однос Европе према оријенту и оријенталним царствима у Европи је доживео необичну еволуцију у XVIII и XIX веку и то је имало значајног утицаја и на перцепцију Балкана у радовима европских аутора тог времена. Доминација апсолутистичких монархија у Европи и моћ оријенталних царстава у XVIII веку, Османског и Кинеског пре свега, били су разлози због којих се један број европских мислилаца одушевљавао оријенталним друштвима (маршал Вобан, Кенеј, Волтер, Лајбниц и др.).¹⁹ Касније, опадање ових друштава и европски колонијализам били су праћени презиром према према „оријенталним деспотијама“²⁰, њиховој стагнацији и „неисторијском развоју“ (Фенелон, Монтескије, Русо, Хегел) и опстали до данас у облику „оријентализма“ о коме говори Едвард Саид. Класицизам у европској култури, устанци у Србији и Влашкој и грчки рат за независност у првој половини XIX привукли су пажњу лорда Бајрона, Ежена Делакроа, Алфонса де Ламартина, Леополда вон Ранкеа и других познатих Европљана тог времена, који су на Балкану тражили колевку европске цивилизације. Слични мотиви су водили романтични филохеленизам у Европи и утицали на подршку Велике Британије и Француске грчким устаницима која је довела до независности Грчке.²¹

према: Vesna Goldsworthy, *The Balkans in Nineteenth-Century British Travel Writing*, u: Tim Youngs, *Travel Writing in the Nineteen Century: Filling the Blank*, Anthem Press, London 2006. Овакво тумачење изнео је српски антрополог Јован Цвијић у студији *La peninsule balkanique: géographie humaine* (Armand Colin, Paris 1919) и данас је широко прихваћено у балканологији.

¹⁹ Видети о томе: Предраг Симић, *Марксизам и Кинеска револуција*, ИМПП, Београд 1986.

²⁰ Видети о томе: Karl Wittfogel, *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*, Yale University Press, Forge Village 1957.

²¹ „Под турском владавином Константинопољ је постао најзаосталија престоница

Средином XIX века, међутим, балканофилија у европској литератури и политици постепено уступа место балканофобији, а читав регион добија значење „европског бурета барута“. Националне револуције балканских народа створиле су нове државе чије су амбиције биле повод многобројних етничких и територијалних спорова. Утицај „belle époque“ ипак се осећао и на Балкану, где у то време почиње развој градова и индустрије, а новоослобођена балканска друштва кренула су путем европеизације. Из тог времена, међутим, у Европи датира и мишљење да је европеизација прекинула везу балканских народа са њиховом историјом, а Балкан је све више добијао значење „европског другог“ (European other). Заоштравање источне кризе после 1875. године, интереси великих сила тог времена и сукоби новостворених балканских држава били су у време Берлинског конгреса (1878) повод изјава немачког канцелара Бизмарка да „читав Балкан није вредан костију једног померанског гренадира“, али и да „уколико избије рат у Европи, повод ће бити нека проклета балканска лудост“.²² У популарној европској литератури тог времена Балкан постаје предмет литерарне фикције као мистични регион којим владају мрачне силе²³ и мелодрамски деспоти²⁴ чије су авантуре забављале читаоце париске и лондонске булеварске штампе.²⁵

Балкански ратови 1913-1914. били су врхунац тог процеса и наишли су на опречне реакције западне јавности (први извештај Карнегијеве задужбине о Балкану, новински извештаји Лава Троцког²⁶ и др.). Као што је Бизмарк предвидео, „балканско буре барута“ експлодирало је јуна 1914. године, када је у Сарајеву на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда извршен атентат који је покренуо ланац догађаја који ће довести до избијања Првог светског рата. Распад Аустроугарске крајем рата и, нешто касније, Османског царства и на-

Европе. Под таквом владавином Атина, Букурешт, Београд и Софија, пре осамдесет година, били су обичне збирке колиба од блата које су насељавали потиштени и осиромашени људи. Када су се њихови становници ослободили турског угњетавања ова села прерасла су у градове, усвојила њихова цивилизацијска средства и сви су брзо напредовали. Прва два града, која су уживала у слободи дуже од осталих, постали су тада лепо изграђени градови којима се добро управљало с паметним, интелигентним и напредним становништвом а њима ће се ускоро приближити и Софија. Одлазак из било којих од ових градова у Константинопољ значило је одлазак из цивилизованог у варварски град.“ Luigi Villari ed., *The Balkan Question*, John Murray, London 1905.

²² *Otto von Bismarck quotes*, http://thinkexist.com/quotes/otto_von_bismarck/, August 31, 2012.

²³ Видети о томе: Bram Stoker, *Dracula*, Oxford University Press, Oxford 1986; Eric Ambler, *The Mask of Dimitrios*, Fontana Press 1983.

²⁴ Ги Готје, *Орлови и лавови: историја балканских монархија*, Паиђеја, Београд 2002.

²⁵ Видети о томе наведене радове Весне Голдсворти.

²⁶ Видети: Leon Trotsky, *The War Correspondence of Leon Trotsky: The Balkan Wars 1912-13*, Pathfinder 1993.

станак нових држава на Балкану, били су повод стварању појма балканизација²⁷ који говори о распаду мултиетничких држава у мање, етнички хомогене и међусобно непријатељске државице, али и сукобима који се у немачком језику pejоративно означавају као *kleinestaaterei*, а у енглеском *beggar thy neighbor politics*. Стварање мултиетничке Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца после Првог светског рата (Краљевине Југославије после 1929. године) донекле је изменило ову перцепцију Балкана на Западу, о чему је сведочанство оставила Ребека Вест у књизи *Црно јагње и сиви соко: путовање кроз Југославију*.²⁸

Марија Тодорова појмовима Балкан и балканизација стога даје позитивно значење процеса европеизације балканских друштава у XIX и XX веку. Пажљивије читање историје балканских друштава у овом раздобљу указује на чињеницу да је, упркос историји међусобних сукоба, до развоја сарадње балканских народа долазило у краткотрајним историјским раздобљима када би интереси великих сила утицали на јачање политичких и војних веза међу њима (1911-1912, 1934, 1953-1954). У нешто дужој историјској перспективи, слоган „Балкан Балканцима“ има традицију у готово свим балканским државама (Ригас Фереос у Грчкој, кнез Михајло Обреновић у Србији, Александар Стамболински у Бугарској, Николае Титулеску у Румунији и др.). Утицајни део западне јавности, међутим, и данас Европу дефинише на основу разлика од Истока (укључујући Балкан), обнављајући упорно митове о Балкану као „не-Европи“.²⁹

Извештај прве Карнегијеве комисије за Балкан (1914)

Либералне идеје и заоштравање односа европских сила крајем XIX века били су повод настанку и ширењу мировних покрета у Европи и Сједињеним Државама који су, како наводи Марија Тодорова, „на-

²⁷ Сматра се да је ову реч први употребио уредник лондонског листа *Обсервер*, Џон Луис Гарвин, 1920. године пишући о балтичким државама, док је историчар Арнолд Тојнби сматрао да су је први употребили немачки социјалисти после мировног уговора Немачке и совјетске Русије у Брест-Литовску. Марија Тодорова, међутим, тврди да је реч балканизација први употребио *Њујорк тајмс* 20. децембра 1918. у тексту под насловом *Rathenau: Head of Great Industry, Predicts the Balkanization of Europe* који се бавио последицама привредне кризе у Немачкој после Првог светског рата. Видети: Марија Тодорова, оп. цит, п. 33-34.

²⁸ Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*, Macmillan, London 1942.

²⁹ „Путници на нашој балканској тури могу додатно запазити и једну необичну чињеницу: док Балкан данас улаже све могуће напоре да постане део Европе као што је некада био, Европа данас себе идентификује на основу њених разлика према Истоку, укључујући Балкан, и тврди да је оно што је Балкан био столећима.“ Божидар Језерник, оп. цит.

стојали да створе нова правна правила међународног понашања“. Када је руски цар Николај II Романов објавио предлог о сазивању међународне конференције о разоружању, на Западу је дочекан с ентузијазмом, а главни резултати су биле две конференције одржане 1899. и 1907. године у Хагу. Оне су дале подстицај даљој кодификацији међународног и, нарочито, хуманитарног права, али и настојању да се међународни спорови решавају арбитражом³⁰ и мирењем.³¹ Бројни амерички интелектуалци и индустријалци тог времена подржали су ове напоре. Међу њима је био и Ендрју Карнеги, на чију иницијативу је 1910. у САД основана Карнегијева задужбина за међународни мир.³² Помало парадоксално, мировни покрет је коинцидирало са заоштравањем односа у свету и поделом великих сила на два међусобно супротстављена блока – Централним силама и Антантом – који ће 1914. године довести до избијања Првог светског рата.

Пажња коју су привукли балкански ратови 1912. и 1913. године и извештаји о злочинима зараћених страна били су повод да Карнегијева задужбина окупи групу америчких и европских стручњака са задатком да утврде узроке и начин вођења балканских ратова. Николас Мјуреј Батлер, један од вођа Задужбине и ректор Универзитета Колумбија, јуна 1913. године упутио је телеграм председнику Задужбине, Елиху Роту, у коме је записао: „Запањујуће оптужбе о бугарским зверствима које су стављене на терет краља Грчке пружају нам велику прилику за хитну акцију. Уколико одобрите, ја бих одмах упутио угледну комисију на Балкан да утврди чињенице и одговорност за наставак непријатељства и нове злочине. Молим вас одговорите ... данас“.³³ Одговор који је стигао исте ноћи био је потврдан и за мање од месец дана је комисија, у чијем су саставу били Јозеф Редлих из Аустрије, Жистин Годар из Француске, Валтер Шукинг из Немачке, Френсис Хирст и Х. Н.

³⁰ Један од резултата Прве хашке конференције било је и стварање Међународног арбитражног суда, данас Међународног суда правде у Хагу.

³¹ На темељу ових идеја и покрета амерички председник Вудро Вилсон и више од 150 водећих америчких стручњака су 1918. године сачинили програм „14 тачака“ који је дефинисао ратне циљеве САД у Првом светском рату, био подлога Версајске мировне конференције и стварања Лиге народа. Данас се овај правац размишљања у међународним односима означава као либерални односни вилсонски либерализам.

³² Карнеги је финансирао и изградњу „Палате мира“ у Хагу у којој се данас налази Међународни суд правде. Србији је упутио тада велику донацију од 100.000 долара за изградњу универзитетске библиотеке (данас Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“).

³³ Morton Abramowitz, *Preface, The Other Balkan Wars: A 1913. Carnegie Endowment Inquiry in Retrospect with a New Introduction and Reflections of the Present Conflict by George Kennan*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C. 1993. p. 1.

Бреилсфорд из Велике Британије, Павел Миљуков из Русије, Семјуел Датон из САД, а на чијем челу је био француски сенатор Д'Естурнел де Констан, упућена у Београд.³⁴ Други балкански рат је трајао кратко, тако да је извештај комисије завршен непосредно по његовом окончању и објављен у издању Задужбине 1914. године.

Извештај садржи седам поглавља у којима се говори о историјским узроцима балканских ратова, страдањима цивила у ратним операцијама, односу Бугара, Турака и Срба, националним питањима на Балкану, балканским ратовима и међународном праву, економским последицама рата и моралним и друштвеним последицама рата као и о положају Македоније. Председник комисије, барон Д'Естурнел де Констан, у уводу извештаја јасно је ставио до знања његове циљеве: „Поновимо, у интересу оних који нас оптужују да ,блејимо за мир по сваку цену“, оно што смо одувек сматрали: рат је бољи од ропства, арбитража је боља од рата, измирење је боље од арбитраже. Надао сам се да је ова колективна победа, која се сматрала немогућом, савезника над Турском – ... и коју ми и даље сматрамо величанственом – ослободити Европу од кошмара Источног питања и донети јој неочекивано као пример уније и координације који јој недостају. Ми знамо како је овај рат, пошто је, како се чини, исцрпео све што су зараћене стране могле утрошити, хероизам и крв, био само прелудијум другом братоубилачком рату између дојучерашњих савезника и како је овај други рат био много суровији од првог.“³⁵

Де Констан и чланови комисије правили су разлику између Првог и Другог балканског рата. Док је први вођен за независност, због чега су га сматрали за „врхунски протест против насиља и, шире, протест слабог против моћног“ због чега је био „славан и популаран у целом свету“, други је био агресивни рат у коме су „и победник и поражени изгубили и материјално и морално“. Либерална схватања аутора извештаја била су разлог због кога су они, упркос хероизму и жртвама зараћених страна, сматрали да морају подићи глас због људских и материјалних жртава и претње коју су ови ратови носили за будућност: „Стварни кривци за ову дугу листу егзекуција, убистава, дављења, паљевина, масакра и окрутности о којима говори наш извештај нису, понављамо, бал-

³⁴ Сумње у објективност коју су Грчка и Србија имале према Бреилсфорду и Миљукову биле су разлог због кога ова два члана нису учествовала током читавог боравка Карнегијеве комисије на Балкану. Упркос томе, Миљуков и Браилсфорд су били аутори већег дела извештаја Комисије. О разлозима због којих грчка и српска влада нису имале поверења у ову двојицу чланова комисије видети есеј Џорџа Кенана и књигу руског дипломате Василија Штрандмана, *Балканске успомене* (Жагор, Београд 2009).

³⁵ *The Other Balkan Wars*, оп. цит, п. 1.

кански народи. Овде сажаљење мора надвладати огорчење. Немојмо осуђивати жртве. ... Стварни кривци су они који су због интереса и наклоности, тврдећи да је рат неизбежан и поступајући у складу с тим, тврдили да су немоћни да га спрече.“³⁶

Закључак који логично следи из перспективе либералног интернационализма је „хуманитарни интервенционизам“ коме „цивилизован свет“ мора прибећи да би зауставио „варварство“ балканских народа. Аутори Карнегијевог извештаја стога наглашавају: „Шта је дужност цивилизованог света на Балкану? ... Јасно је да на првом месту морају престати да искоришћавају ове народе због властитих интереса. Оне их морају охрабрити да постигну споразуме о арбитражи и инсистирати на њима. Оне морају пружити добар пример трагајући за правним решењима међународних спорова“. Извештај Карнегијеве комисије о балканским ратовима убрзо су бацили у сенку догађаји коју су следили: свега неколико месеци после његовог објављивања избио је Први светски рат, први рат индустријске ере у коме су модерна оружја (тенкови, подморнице, авиони, оружја масовног уништења) променила правила ратовања и однела око 15 милиона жртава. „Цивилизован свет“ је потонуо у варварство тоталног рата у коме је нестала стара Европа и почео „кратки двадесети век“ (Ерик Хобсбаум³⁷) кога су обележили нови ратови и до тада незабележена разарања и страдања цивилног становништва.

Извештај друге Карнегијеве комисије за Балкан (1996)

Рат у Босни и Херцеговини (1992-1995) био је предмет многобројних студија у то време, међу којима се по свом утицају на политику Сједињених Држава и Европске уније издвајају две.

Прва је била путописна књига америчког новинара Роберта Каплана *Балкански духови: путовање кроз историју*³⁸, објављена 1993. године. Намера аутора била је да, пола века после Ребеке Вест, истражи Балкан и његову историју, уметност и политику „на најживљи могући начин“. Иако је рукопис завршен 1990. године, амерички издавачи су га одбили сматрајући да је пажња америчке публике исцрпљена догађајима у Источној Европи. Књига је објављена тек по избијању рата у бившој Југославији и, према оцени *Њујорк тајмса*, постала је „најпознатија књига повезана с Клинтеновом администрацијом“. Разлоге за то

³⁶ Оп. цит. п. 18.

³⁷ Ерик Хобсбаум, *Доба екстрема: историја кратког двадесетог века 1914-1991*, Дерета, Београд 2004.

³⁸ Роберт Каплан, *Балкански духови: путовање кроз историју*, Дан Граф, Београд 2004.

објаснио је сам аутор у предговору другом издању књиге: „1993. године, у време када је председник Клинтон размишљао о примени силе да би се зауставио рат у Босни, он и госпођа Клинтон су, како се верује, прочитали *Балканске духове*. Историја етничких ривалитета коју сам ја описао наводно је подстакла председников песимизам о региону и, како је речено, утицала је на његову одлуку да не покрене отворени војни одговор као подршку босанским Муслиманима који су били под опсадом босанских Срба“.³⁹

Иако књига говори о ауторовом личном доживљају Балкана, предговор који је написан по избијању рата, садржи неке од најдраматичнијих израза западних стереотипа о овом региону: „Балкан је произвео прве терористе XX века. ВМРО (Унутрашња македонска револуционарна организација) била је Палестинска ослободилачка организација двадесетих и тридесетих година XX века с бугарским покровитељима, одлучним да поврате делове Македоније које су узеле Грчка и Југославија после Другог балканског рата. Попут данашњих шиита у јужним предграђима Бејрута, убице ВМРО, који су се заклињали над пушком и православном Библијом, дошли су из раскорењеног сељачког пролетеријата у сламовима Скопља, Београда и Софије. Узимање талаца и масовни покољи невиних били су уобичајени. Чак и фанатизам иранског свештенства има балканске претече. За време балканских ратова 1912. и 1913. године грчки епископ у Македонији је наредио убиство бугарског политичара, а онда је донео његову главу у цркву где је фотографисао. Историја двадесетог века је почела на Балкану. Изолован сиромаштвом и етничким ривалством, човек је овде осуђен на мржњу. Овде је политика сведена на ниво близак анархији која се, с времена на време, изливала преко Дунава у Средњу Европу. Нацизам се, на пример, може позвати на своје балканске корене. У уцерицама Беча налази се плодно тло етничке мржње блиске свету Јужних Словена где је Хитлер научио толико интензивно да мрзи. Како земља изгледа на местима где људи чине зло? Постоји ли лош задах, *genius loci*, нешто у пејзажу што наводи на зло?“⁴⁰

Друга књига била је репринт издање извештаја Карнегијеве задужбине из 1914. године с предговором славног америчког дипломате Џорџа Кенана, аутора „Дугог телеграма“ из 1946. године⁴¹ и доктрине

³⁹ Оп. цит., п. X.

⁴⁰ Оп. цит., п. XXVIII.

⁴¹ Телеграм, *George Kennan to James Byrnes* [„*Long Telegram*“], February 22, 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/index.php?documentdate=1946-02-22&documentid=6-6&studycollectionid=&pagenumber=1, 1. septembar 2012.

одвраћања у Хладном рату. Иницијатива за ово издање потекла је од тадашњег председника Карнегијеве задужбине Мортон Абрамовица, бившег подсекретара за обавештајни рад и планирање у Стејт департману у администрацији Џими Картера и амбасадора у Турској (1989-1981). Мотиве да објави репринт извештаја из 1914. Абрамовиц је објаснио у предговору у коме ја записао да се ради о документу „с многим причама које нам треба испичати у декади сутона двадесетог века, када сукоб на Балкану поново мучи Европу и савест међународне заједнице и када наша спремност за деловање не одговара нашој спремности да делујемо“.⁴² Задатак да повеже извештај из 1914. и рат у бившој Југославији Абрамовиц је поверио доајену америчке дипломатије Џорџу Кенану, амбасадору САД у Југославији (1961-1963).⁴³

Кенанов уводни есеј почиње анализом почетака мировног покрета у Сједињеним Државама и Европи чији је производ било и стварање Карнегијеве задужбине за међународни мир 1910. године. Из овог покрета настао је и либерални интернационализам Вудро Вилсона коме су се Сједињене Државе вратиле у време њихове доминације на међународној сцени у деценијама после Хладног рата. Пошто је и почетком и крајем XX века Балкан био једна од важних тачака њиховог интереса, Кенан је оценио да се „значај овог извештаја за свет 1993. године крије превасходно у болној ситуацији која данас преовлађује у истом оном балканском свету којим се бавио. Највећа вредност извештаја је да открива људима нашег времена колико данашњи проблеми имају дубоке корене и колико немају. Било би једноставније размишљати о решењима уколико се ове реалности имају на уму“.⁴⁴ Упркос разликама између балканских ратова почетком и крајем XX века, Кенан у њима налази и значајне сличности. И једне и друге нису водиле само армије него читаве нације, њихови мотиви су били у мегаломанији националних идеала, а учешће нерегуларних јединица донело је бројне злочине према цивилном становништву. У традицији западних перцепција Балкана, Кенан је узроке томе видео у „древним мржњама“ које имају своје дубоке корене не само у садашњости него и у прошлости: „Ови корени вуку порекло не само из столећа турске доминације, него и из византинског процора на Балкан и пре тог времена“.⁴⁵

Завршни део есеја Кенан је посветио улози Сједињених Држава и Европе на Балкану. Полазећи од првог Карнегијевог извештаја, он је из-

⁴² Morton Abramowitz, *Preface*, in: *The Other Balkan Wars*, оп. цит, п. 1.

⁴³ Видети о томе: Драган Бисенић, *Мистер X: Џорџ Кенан у Београду 1961-1963*, Клуб плус, Београд 2011.

⁴⁴ *The Other Balkan Wars*, оп. цит, п. 9.

⁴⁵ Оп. цит., п. 13.

вео три главна закључка. Прво, да иако Сједињене Државе не могу остати скрштених руку, то је пре свега проблем Европљана. Друго, ни од једне земље или групе земаља не може се очекивати да окупира Балкан, да потчини његове острашћене народе и да их држи под контролом све док се не смире и почну да гледају на своје проблеме на мирнији начин. Треће, постоји проблем даље будућности, када се сукоби заврше и када ће и даље постојати питање како ће се балкански народи односити једни према другима. Његов закључак је да мора бити успостављен нови и јасно прихваћен територијални *статус кво* и да земљама региона морају бити наметнута ефикасна ограничења, укључујући и ограничења њиховог суверенитета. Запад због тога мора бити спреман да употреби и силу, тј да прибегне „хуманитарној интервенцији“ тамо где дипломатија не донесе резултате.

Интервенција НАТО-а у Босни и Херцеговини 1995. године зауставила је рат, а мировна конференција одржана је у јесен исте године у Дејтону (САД). Док је конференција још трајала, Мортон Абрамовиц је дошао на Балкан да би се упознао о ситуацији, најављујући да ће Карнегијева задужбина формирати нову комисију са задатком да утврди оквир будућег решења за Балкан.⁴⁶ За председника комисије именован је бивши белгијски премијер Лео Тиндеманс, док су чланови биле угледне личности из Сједињених Држава и Европе: Лојд Катлер и Дејвид Андерсон из САД, Бронислав Геремек из Пољске, Џон Ропер из Велике Британије, Тео Зомер из Немачке и Симоне Веј из Француске. Прву верзију извештаја написали су Жак Рупник (Француска), Дејна Елин и Марк Томпсон (Велика Британија) и Џејмс Браун (САД) пре доласка комисије на Балкан.⁴⁷

⁴⁶ Пошто сам у то време био директор Института за међународну политику и привреду у Београду, колеге из Министарства спољних послова су ме замолиле да се сретнем са Абрамовицем и изложим му своје погледе на рат у Југославији. Разговор је почео неслагањем око његових узрока које је он видео у „ancient hatreds“ док је моје мишљење било да је узрок рата био политички опортунизам бивших комуниста који су оживели националистичке страсти у покушају да очувају власт после Хладног рата. Иако је данас то готово општеприхваћено гледиште, средином деведесетих година западне перцепције Балкана биле су још под снажним утицајем стереотипа с почетка XX века. На крају смо се, ипак, сложили око неких идеја којима је требало да се бави нова комисија Карнегијеве задужбине.

⁴⁷ Део комисије посетио је Београд почетком 1996. године. На молбу Министарства спољних послова организовао сам вечеру на коју су, поред чланова комисије, позвани и водећи стручњаци из Института за међународну политику и привреду, међу њима и Милан Шаховић, бивши председник Шестог комитета УН (међународно право), Љубивоје Аћимовић (творац групе несврстаних и неутралних земаља на Хелсиншкој конференцији 1975), Бранислава Алendar (аутор пројекта уласка Југославије у ЕЗ 1989. године) и др. Иако смо очекивали да ће тема бити ситуација на Балкану после Дејтонског мировног уговора, вече је протекло у неформалном разговору у коме

Поред разлога које су навели Абрамовиц и Кенан у репринт издању првог извештаја Карнегијеве задужбине, аутори другог извештаја су се осврнули и на гнушање светске јавности које је изазвао Грађански рат у Југославији: „Њега је хранила неспособност – неки би рекли неспремност – водећих западних сила да спрече, ублаже или зауставе крвопролиће и разарање у њиховим почетним фазама. Ни једна држава, државник или међународна институција нису славно одговорили на овај изазов. Европска унија је прогласила прилику да заустави ратове југословенског распада „часом Европе“ и била посредник у бескрајном низу мировних споразума. Један по један, они су били прекршени док се мастило на споразумима о прекиду ватре не би ни осушило. Американци, под председавање Била Клинтона и његовог претходника Џорџа Буша, били су склони да препусте ствар Европљанима. И Американци и Европљани су тактизирали готово до потписивања Дејтонског споразума. На исти начин, Уједињене нације су показивале видљиву слабост како се рат ширио. И оне су посредовале једном миру за другим само да би откриле да зарађене стране у Босни и Херцеговини крше сваки од њих чим би био склопљен.“⁴⁸

Структура извештаја следила је схватања која су средином деведесетих година преовладала о Балкану али и о политици САД и ЕУ у целини. У првом поглављу под насловом *Балканска судбина*, узроци Грађанског рата у Југославији истражују се из угла три популарне хипотезе о њиховим узроцима: сукоба интереса великих сила, „древних мржњи“ и „сукоба цивилизација“. Разлоге распада Југославије аутори извештаја виде у двоструком наслеђу комунизма и национализма и неуспелој транзицији ка демократији. Већ у другом поглављу под насловом *Рат и међународни одговор*, пажња аутора извештаја окреће се ка САД и ЕУ где је рат у Босни и Херцеговини био повод за прву озбиљну дебату о спољној политици после Хладног рата.⁴⁹ Анализирајући њихо-

Балкан готово да и није поменут. Наше изненађење је било утолико веће када смо видели наша имена у анексу извештаја који је исте године објављен под насловом *Недовршени мир* у издању Карнегијеве задужбине. Касније смо сазнали да је искуство колега из других балканских земаља који су се срели са члановима комисије било слично.

⁴⁸ Leo Tindemans et. al., *Unfinished Peace: Report of the International Commission on the Balkans*, Aspen Institute & Carnegie Endowment for International Peace, Berlin & Washington 1993., pp. 2-3.

⁴⁹ „Рат у Босни је изазвао прву озбиљну дебату о спољној политици после Хладног рата. Он је тиме постигао нешто што рат против Ирака није. ... У случају Босне, идентитет учесника је измењен. Дебата у Конгресу о томе да ли би требало наставити интервенционистичким курсом није следила партијске линије. Домократе се више не могу идентификовати с једним антиинтервенционистичким ставом. Исто важи и за бројне јавне личности које су некада биле на чврстим антиинтервенционистичким

ве потезе током прве три године рата, аутори закључују да је овај рат изазвао озбиљне напетости најпре унутар ЕЗ, пре свега између Немачке и Француске, а потом и између трансатлантских савезника („најдубља криза после Суецке кризе“), показујући разлике између интереса САД да очувају НАТО и амбиција ЕУ да изгради сопствени систем безбедности. За њих није постојала дилема да једино западна алијанса, оличена у НАТО-у, има способност да заустави овај рат и једини разлог због кога све до 1995. године није то учинила било је устручавање западних земаља да употребе силу на Балкану. У прилог томе наводи се изјава председавајућег Савета министара ЕЗ, Жака Поса, из августа 1991. године: „Ово је час Европе. Ово није час Американаца“ која је изражавала амбицију да Европљани преузму у своје руке решавање кризе „у њиховом задњем дворишту“.⁵⁰ Неуспех ЕЗ (касније ЕУ) да реше ову кризу био је повод да Сједињене Државе поново преузму водећу улогу и НАТО је интервенисао 1995. године. Иако сматрају да су мотиви за ову интервенцију у САД били у основи хуманитарни и морални разлози, аутори признају да дубља анализа указује да је било и стратешких разлога за америчко војно присуство на Балкану.

Слично првом, и други извештај о Балкану Карнегијеве задужбине посвећен је постконфликтном развоју на Балкану и улози САД и Европе. Већ сам наслов извештаја, *Недовршени мир*, сугерише закључак да је интервенција НАТО-а зауставила рат али да није донела трајан мир Босни и Херцеговини. Штавише, они верују да је интервенција дошла касно и да је мировна конференција организована раније - могла би донети боље резултате него што је то био случај у Дејтону 1995. године. Треће поглавље извештаја под насловом *Стање у државама, трендови и предлози* садржи низ препорука за будућу политику према Балкану, међу којима ће многе бити и примењене у годинама које су следиле. Овај приступ је задржан и у завршном поглављу под насловом *Регион: закључци и предлози* које садржи препоруке за политику Сједињених Држава и ЕУ према читавом региону Балкана. Тако се, на пример, пред-

позицијама. Одиста, неке од најгласнијих критика и Бушове и Клинтонове администрације због изостанка војне помоћи босанским Муслиманима дошле су од оних чији су се антиинтервенционистички ставови подразумевали.“ Robert Tucker and David Hendricson, *America and Bosnia*, *The National Interest*, Fall 1993, p. 14.

⁵⁰ „Првих шест месеци југословенске кризе подударили су се с преговорима о уговору из Мадрихта о Европској унији, који су подразумевали компликоване погодбе о другим питањима везаним за суверенитет и амбивалентну атмосферу ривалства и заједничког интереса. Било је оних који су осећали да начин на који је Европа деловала у Југославији може донети преседане који би утицали на будући карактер институција. Проблем вођења спољне политике консенсусом илустровало је грчко коришћење права ветоа у погледу признања Македоније.“ Leo Tindemans et al., *Unfinished Peace*, op. cit. p. 58.

лаже да Запад подстакне регионалну економску сарадњу на Балкану, укључујући и пријем ових земаља у Централноевропску зону слободне трговине (ЦЕФТА), што ће се показати као један од највећих успеха у протеклој деценији. Такође, сугерише се снажна подршка реконструкцији и развоју, као и отклањању препрека демократизацији, изградња цивилног друштва и слободи медија али и контрола наоружања и оружаних снага у региону.

Слично првом извештају Карнегијеве задужбине, и други извештај је пао у сенку догађаја који су следили. Иако је мировни споразум за Босну и Херцеговину у војном погледу био несумњиви успех, логика распада Југославије тежиште кризе је пренела на Косово које је из тактичких разлога изостављено у Дејтону. Споразум је привремено учврстио на власти главне виновнике рата, а косовски Албанци су прешли на герилску борбу у намери да изазову нову интервенцију НАТО-а на Балкану. Први оружани сукоби на Косову су избили већ 1996. да би 1998. године прерасли у герилски рат широких размера. У септембру те године у *Њујорк тајмсу* је објављено писмо *Међународне кризне групе* које је потписало тридесетак америчких стручњака под насловом *Господине председниче, Милошевић је проблем*⁵¹ у коме се заговарала нова војна интервенција на Балкану. НАТО је поново интервенисао на Балкану од марта до јуна 1999. године.

Закључак

Да ли су етнички и верски сукоби на Балкану, балканизација, производ „древних мржњи“ или су били узрок и/или последица „сукоба цивилизација“ и великих сила на Балкану? На Балкану је у XX веку вођено шест ратова (Први и Други балкански рат, два светска рата, Грађански рат у Грчкој и Грађански рат у Југославији) док је његов географски центар – Београд – постао најчешће бомбардована европска престоница (1914, 1915, 1941, 1944. и 1999. године⁵²). Остатак века Балкан је провео углавном у миру који је био производ међународног поретка створеног после Првог и Другог светског рата. Иако застрашујући по начину на који су вођени, почињеним злочинима и њиховим последицама, балкански ратови нису се много разликовали од других грађанских и верских ратова у Европи и свету. Аутори првог извештаја Карнегијеве задужбине имали су одређене моралне дилеме у погледу њихове оцене, а

⁵¹ *Mr. President, Milosevic is the Problem*, <http://www.unhcr.org/refworld/country,,ICG,,SRB,,3ae6ad70,0.html>, August 30, 2012.

⁵² Савезничко бомбардовање Србије 1944. изазвало је више цивилних жртава него нацистичко бомбардовање 1941. године.

стварање Југославије 1918. године било је у великој мери либерални одговор на проблем балканизације.

Мир и стабилност на Балкану, граничном подручју између Западне и Источне Европе и између Европе и „Оријента“, увек су зависили од стабилности суседних великих географских и политичких целина. Балкан је постао гранично подручје и тачка „сукоба цивилизација“ у време поделе Римске империје, а касније су такав карактер региона учврстиле поделе унутар хришћанског света, продор ислама у средњем веку, сукоби између Османског и Хабзбуршког царства, а у XIX и XX веку сукоби Централних сила и Антанте у Првом, и Тројног пакта и савезника у Другом светском рату као и НАТО-а и Варшавског пакта у Хладном рату. Међународни аранжмани на Балкану у XIX и XX веку били су, по правилу, плод споразума великих сила (Берлински конгрес, Версај, Јалта) или су били склапани под њиховим директним утицајем (Лондонска конференција амбасадора, Букурештански мир, Дејтон). Тек када би поремећени односи великих ванбалканских сила довели до слома ових споразума, на Балкану је долазило до поремећаја и ратних сукоба.

Распад биполаризма у Европи означио је крај међународног поретка у Европи на којима је у XX веку почивала и бивша Југославија. У таквим околностима је и дошло до кризе, распада и грађанског рата на простору бивше Југославије. Распад није, међутим, избио на неразвијеном југу него на развијеном северу земље под слоганима „бекства с Балкана“ ради „уласка у Европу“. Ланац сукоба који су они покренули изазвао је „ребалканизацију Балкана“, а тиме и повратак старих западних митова о овом региону. Помало парадоксално делује чињеница да је и у Сједињеним Државама и у Европи у то време преовладала идеја вилсонизације либерализма да право народа на самоопредељење води распаду мултинационалне и мултикултуралне југословенске федерације коју је Вудро Вилсон на темељу овог начела и створио 1918. године. Овакав закључак доводи у питање тезу, популарну на Западу почетком и крајем XX века, „да су балкански ратови изазивали ратове у Европи“. Грађански рат у Југославији није се прелио на суседне земље, Други светски рат није започео на Балкану, а чак и Први светски рат био је последица сукоба два војна савеза која су створена пре балканских ратова. Атентат у Сарајеву 1914. био је повод за ланац догађаја у јуну и јулу исте године који су довели до избијања Првог светског рата, али су његови узроци били много дубљи, о чему говоре бројне кризе које су му претходиле (Прва мароканска криза 1905-1906, аустроугарска анексија Босне и Херцеговине 1908, Италијанско-турски рат 1911, Друга мароканска криза 1911. године и др.).⁵³

⁵³ Приближавање срогодишњице почетка Првог светског рата било је повод живе дебате

Стога је већ сама употреба назива „балканизација“ за многобројне сукобе у Европи и свету у XX веку отрежњујућа. По правилу, она се користи као ознака за компликоване сукобе у које су умешани многобројни унутрашњи и спољни чиниоци и за које су морално гнушање и морална хистерија често претекст за „интервенције цивилизованог света“ и „хуманитарне интервенције“ иза којих се понекад крију стратешки мотиви и које су често друго име за тзв. ратове преко посредника (*proxy wars*). Балкан је, од појаве овог термина почетком XIX века, геополитички рубно подручје чија стабилност мање зависи од односа народа и држава који на њему живе колико од односа суседних сила. Стога су и нестанак СССР и Источног блока 1989. године пореметио равнотежу и учинили да дугогодишња криза „друге Југославије“ постане криза саме југословенске идеје и доведе до распада југословенске федерације. Разлог што се ова криза није прелила у суседне земље такође је резултат интервенције евроатлантске заједнице чије су две интервенције (1995. и 1999. године) зауставиле рат, али и после краја Хладног рата удахнуле нови смисао евроатлантском савезништву (НАТО) као чувару „Запада против остатка света“ (*The West against the rest*).⁵⁴ За велики део западне јавности Балкан и балканизација су, као и крајем XIX, и на почетку XXI века остали део конститутивног мита о Западу као цивилизацијској целини различитој од Оријента (Истока) који почиње на граници Европе с Балканом.

Predrag SIMIĆ

THE 1914 AND 1996 CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE REPORTS ON THE BALKAN WARS

Summary

The crisis and breakup of the former Yugoslavia in the 1990s „rebalkanized“ Southeastern Europe and revived old Western myths about the Balkans and balkanization. The civil war in Yugoslavia broke out at the time when the fall of the

међу историчарима о узроцима и „кривици“ за рат у Европи и САД. Видети о томе: Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, Harper 2013. i Sean McMeekin, *July 1914: Countdown to War*, Basic Books 2013.

⁵⁴ Видети о томе: Јасминка Симић, *НАТО и Југословенска криза: У потрази за новом мисијом*, Службени гласник, Београд 2010. Такође: David Gress, *From Plato to NATO: The Idea of the West and Its Opponents*, The Free Press, New York 1998.

Berlin Wall, the revolutions in Eastern Europe and the dissolution of the Eastern bloc instilled a sense of hope that Europe would be whole and free and that the history of European wars was coming to a close, announcing a millennium of peace and democracy. According to Western observers, the crisis in the Balkans brought wars back to Europe and, instead of Europeanization of the Balkans, threatened to „balkanize“ Europe. This gave rise to a profusion of studies on of the Balkans in the West. Some of them, by reinterpreting or rewriting the history, proposed or justified political and military solutions to the Balkan crisis, whereas the others sought to elucidate the history of the Balkans and explain the balkanization phenomenon. Amongst the first group the studies of Samuel Huntington, Robert Kaplan and Noel Malcolm; most important authors of the latter group include Maria Todorova, Vesna Goldsworthy, Mark Mazover and others. The second report of Carnegie Endowment for International Peace that was published in 1996 attempted to establish the connection between the Balkan wars waged at the beginning and at the end of the century stand out for the influence it had on U.S. and EU policies towards this region.